

ЭКАНАМІЧНАЯ МЕТАФАРА Ё СУЧАСНЫМ БЕЛАРУСКАМОЎНЫМ ІНТЭРНЭТ-ДЫСКУРСЕ

В. Ю. Шыманская

Аналізуюцца метафарычныя мадэлі, якія ўжываюцца для намінацыі і характарызацыі эканамічных працэсаў і з'яў у сучасным беларускамоўным публіцыстычным інтэрнэт-дыскурсе. Апісаны віды метафарычнага пераносу з рэферэнцыяй да семантычных сфер «Прадмет/механізм», «Прырода/жывая істота», «Прастора» і «Навука». Ажыццяўляецца супастаўленне разглядаемых мадэлей з адпаведнымі мадэлямі ў англамоўных тэкстах па эканоміцы. Маніфестуецца імкненне эканамічнай метафары да меншай вобразнасці праз выкарыстанне адцягненых паняццяў з мэтай рэалізацыі лінгвапрагматычных устаноўак аўтараў на дакладнасць і аб'ектыўнасць інфармацыі.

Metaphoric models used to name or characterize economic phenomena are analysed on the base of contemporary Belarusian media Internet discourse. Some metaphorical projections with reference to spheres «Object/Mechanism», «Nature/Living creature», «Space», and «Science» are described. Contrastive analysis of Western and Belarusian economic metaphorical models is provided. The economic metaphor is claimed to avoid figurativeness in favour of abstract notions to reveal authors' lingua-pragmatic attitude and present information as precise and objective.

Ключавыя словы: эканамічная метафара; канцэптуальная метафара; кагнітыўная метафара; метафарычная мадэль; інтэрнэт-дыкурс; лінгвапрагматычная ўстаноўка.

Key words: economic metaphor; conceptual metaphor; cognitive metaphoric model; Internet-discourse; lingua-pragmatic attitude.

Уводзіны. На сучасным этапе развіцця беларускага грамадства на першае месца выходзяць пытанні эканамічнай эфектыўнасці прадпрыемстваў

і дзяржаўнай эканамічнай палітыкі ўвогуле, што выклікае заўважны ўсплёск колькасці навуковых і публіцыстычных тэкстаў эканамічнай тэматыкі, якія канцэнтруюць увагу на разнастайных эканамічных з’явах і працэсах. У дадзенай сітуацыі найбольшую актуальнасць набывае вывучэнне эканамічнай метафары, паколькі эканоміка, з’яўляючыся навукай, аперае, як правіла, адцягнутымі паняццямі і мадэлямі, у аснове якіх ляжыць менавіта метафарычнае пераасэнсаванне прадметаў і з’яў.

Так, А. Кламер у сваім даследаванні «Што такое эканамічная метафра» падкрэслівае, што нягледзячы на ўспрыманне метафары як вобразнага сродку (пра памылковае атаясамліванне вобразнай і моўнай метафары мы пісалі раней, аналізуючы метафару ў юрыдычным дыскурсе [1, с. 91]), выкарыстанне метафар — не толькі пашыраны, але даволі часта адзіна магчымы спосаб намінацыі і апісання тых ці іншых эканамічных феноменаў і працэсаў [2, с. 24].

Эканамічная метафра з’яўляецца кагнітыўнай, бо з яе дапамогай могуць тлумачыцца і абмяркоўвацца недаступныя непасрэднаму ўспрымання з’явы. Разнастайныя віды кагнітыўных метафар разглядаліся ў працах М. Джонсана, Д. Лакофа, А. Кламера і інш. [2, 3]. Думку пра тое, што метафра дапамагае разумець і сістэматызаваць недаступнае непасрэднаму ўспрымання, выказваў і акадэмік А. Баранаў, развіваючы «гіпотэзу кагнітыўнага прыцягнення», паводле якой метафра дапамагае структураваць сферу азначаемага адносна сферы азначаючага [4, с. 187].

Як вядома, адным з асноўных кірункаў даследавання метафары ў мове з’яўляецца вылучэнне метафарычных мадэлей. Усведамленне механізмаў суадносін сферы азначаемага і азначаючага ў сістэме эканамічнай метафары мае вялікае значэнне не толькі для ажыццяўлення эфектыўнай камунікацыі і дакладнай перадачы зместу выказвання, аднак і для таго, каб мець магчымасць разважаць пра самі эканамічныя з’явы.

Паколькі беларускі эканамічны дыкурс, падмацаваны адпаведнай спецыфічнай тэрміналогіяй і метадалогіяй, з’яўляецца адносна маладой сферай функцыянавання мовы, у ім заўважныя як значныя зрухі, так і супярэчлівыя тэндэнцыі, што адлюстроўваюць пошук сваіх, уласна-беларускіх шляхоў у выпрацоўцы моўнага інструментарыя апісання эканамічных з’яў. Менавіта таму сістэматызацыя і аналіз эканамічнай метафары на сёння запатрабаваны і дазволіць сфармуляваць асноўныя прыцыпы яе функцыянавання і ўжывання ў межах літаратурнай нормы і агульных законаў моўнай мадэлі свету беларусаў.

У артыкуле вырашаецца задача выяўлення асноўных тыпаў эканамічных метафар у беларускамоўным публіцыстычным інтэрнэт-дыскурсе, ажыццяўляецца іх сістэматызацыя паводле крыніцы матывацыі і тыпа-

лагічны аналіз. Матэрыялам для выбаркі паслужылі тэксты на эканамічную тэматыку з сайтаў kamunikat.org, arche.by, belarustoday.by, svaboda.mobi, belsat.eu, litfile.net, charter97.org і інш.

Асноўная частка. Эканамічныя метафары маюць шэраг рыс, сярод якіх як агульныя, уласцівыя ўсім моўным метафарам, так і спецыфічныя. Да агульных адносяцца такія ўласцівасці, як антрапацэнтрычнасць, сінкрэтычнасць, анталагічнасць (успрыманне эканамічных з’яў і працэсаў як прадметных сутнасцей) і шырокая прадстаўленасць (перавага метафарычных намінацый над неметафарычнымі, прамымі). Да спецыфічных уласцівасцей мы адносім перавагу механістычных (прадметна-акцыянальных) і адцягненых вобразаў матывацыі, а таксама набліжэнне лексікі эканамічнай метафары да навуковай.

Даследаванне эканамічнай метафары праводзіцца намі з апорай на крыніцу матывацыі і з выкарыстаннем metodyкі, распрацаванай аўтарам у дысертацыйным даследаванні «Метафарычная рэпрэзентацыя псіхалагічнай сферы чалавека ў беларускай і англійскай мовах (на матэрыяле субстантываў)» [5].

У аснове структуравання метафарычнага поля эканомікі ляжыць класіфікацыя першасных (прамых) лексіка-семантычных варыянтаў па сферах «Прадмет/механізм», «Прырода/жывая істота», «Прастора» і «Навука». Разгледзім асноўныя віды эканамічных метафар у беларускамоўным інтэрнэт-дыскурсе з апорай на названыя сферы і звяртаючы ўвагу на асаблівасці іх ужывання.

Крыніца матывацыі «Прадмет/механізм». Агульнай асаблівасцю метафарызацыі полісемантаў прадметнай сферы з’яўляецца пераважна акцыянальны характар фокуса метафары. Гэта азначае, што не самі прадметы (як, напрыклад, у выпадку антрапаніміі ці супастаўлення прадмета з прадметам), але іх якасці служаць крыніцай пераасэнсавання. Само прызначэнне прадмета — выступаць аб’ектам ці інструментам у працэсе актыўнасці суб’екта — абумоўлівае акцыянальны характар прадметных найменняў, асабліва ў сферы эканомікі, дзе патрэбу ў намінацыі маюць не столькі прадметы рэчаіснасці, колькі працэсы і адносіны.

Як сведчаць вынікі выбаркі эканамічных метафар з беларускамоўнага інтэрнэт-дыскурсу, а таксама тэарэтычныя вывады даследчыкаў разглядаемай сферы метафорыкі, найбольш прадстаўленая ў ёй метафарычная мадэль «механізм → эканоміка». Адною з тыповых устаноў грамадства (вядома, ў межах моўнай мадэлі свету) з’яўляецца тое, што эканоміка існуе і працуе, як механізм: падобна механізму, яна выконвае пэўныя функцыі, вырашае свае задачы, мае сваю структуру, можа мець недасканаласці ў пра-

цы ці падпадаць пад пэўнае ўздзеянне. Мехапістычная метафарычная мадэль накіравана, як правіла, на абазначэнне функцыянальнага і прычынна-выніковага характару эканамічных працэсаў і з’яў.

Названая мадэль рэалізуецца як у агульнай (родавай) форме (*механізмы эканомікі*), так і ў прыватных мадэлях, якія заснаваны на пераасэнсаванні частак механізмаў, іх якасцей, дынамічных прымет і інш., напрыклад: *Магутным рычагам супрацоўніцтва з’яўляецца сумесная праца на пагадненнях Адзінай эканамічнай прасторы. Спружыны ўздзеяння на спажывуца*. Такія метафары часта пазбаўлены яркай эмацыянальнасці, пачуццёвасці за кошт даволі высокай ступені лексікалізацыі.

Найменні мноства працэсаў, якія адбываюцца з прадметамі і механізмамі, могуць служыць крыніцай метафарычных абазначэнняў эканамічных з’яў, прычым большасць метафар дадзенай мадэлі маюць намінацыйную функцыю. Даволі шырока пашырана мадэль «непаладкі ў працы механізма → эканамічныя праблемы»: *Працэс інтэграцыі буксуе. Тэхнічная мова вельмі складаная: перакладчыку здаецца, што ён зразумеў, ён пачынае дадумваць... з-за гэтага, як правіла, адбываецца вельмі шмат непаразуменняў, наперакос ідуць праекты*.

Адной з разнавіднасцей разглядаемай мадэлі выступае прадметна-маніпуляцыйная (функцыянальная) праекцыя. У дадзеным выпадку ажыццяўляецца метафарычны перанос дзеяння, якое суб’ект утварае над прадметам, ці дзеянняў прадмета/механізма на эканамічныя працэсы: *Калі мы злучым нашы ноу-хау і навыкі, якія назапашаны ў гэтай сферы, з вашымі высакаякаснымі чалавечымі рэсурсамі, то забяспечым поспех. Addаяце ў праграме распараджэнне прадаць або купіць тую ці іншую колькасць валюты — гэта значыць адкрываеце здзелку. Калі курс мяняецца, вы addаяце загад здзейсніць зваротную аперацыю — такім чынам, здзелка закрываецца*.

Найменні вупражы, прадметаў насілля і паляўнічых рэалій з’яўляюцца рэгулярнай крыніцай пераносаў у сферы эканамічнай метафары. Дададзеныя метафары ўжываюцца для характарызацыі разнастайных механізмаў стрымлівання і рэгуляцыі эканамічных працэсаў: *ярмо падаткаў, класавыя шоры*. Найбольш частотнай у беларускамоўным інтэрнэт-дыскурсе выступае метафара *аброць*, якая высвечвае ў структуры мэты семы ‘абмежаванне свабоды’, ‘прыгнёт’: *трымаць стаўкі на продаж пад аброць, Захад накінуў на іх аброць, Масква палюхае дарагім газам і спяшаецца накінуць аброць. ЕЦБ актыўна змагаецца з інфляцыяй, захоўваючы аброці грашова-крэдытнай палітыкі нацягнутымі*.

Крыніца матывацыі «Прырода/жывая істота». Да семантычнай сферы «Прырода» адносяцца абазначэнні мноства рэалій навакольнага свету — раслін, жывёл і іх партытываў, з’яў прыроды і надвор’я. У той час, як такія

метафары складаюць пераважную частку метафарычнага поля ўнутранага свету чалавека [5], у эканамічнай сферы іх не так многа. Асноўныя семантычныя кампаненты, якія выкарыстоўваюцца для метафарычнага пераносу — гэта, як правіла, функцыянальныя прыметы жывых істот і квантытатыўна-ацэначныя лексемы з рэферэнцыяй да з’яў прыроды і стыхій.

Першая разнавіднасць метафарычнага пераносу ў разглядаемай сферы рэферэнцыі — «жывая істота → эканоміка». Дадзеная мадэль апісваецца ў шэрагу замежных даследаванняў. Так, напрыклад, П. Алівера, аналізуючы падручнік па эканоміцы П. Самуэльсана, вылучае наступныя прыклады метафар, утвораных па названай мадэлі: *all inflations are not created equal* ‘не ўсе віды інфляцыі маюць роўныя правы’, *inflation is as old as a market economy* ‘інфляцыя такая ж старая, як і рыначная эканоміка’ [6].

Можна заўважыць, што свайго роду персаніфікацыя эканамічных з’яў прыводзіць да ўзнікнення даволі вобразных выразаў, якія служаць не для намінацыі, а характарызацыі працэсаў. У той жа час выкарыстанне неперсаніфікаваных формаў (напрыклад, акцыянальны аспект жывой істоты) прыводзіць да ўтварэння даволі нейтральных па стылі метафар: *Урад падганяе наперад інфляцыю. Розніца будзе вашым прыбыткам, або стратай, глядзячы куды пайшоў курс*.

Што да заходняй метафарычнай мадэлі эканомікі, там даволі часта ўжываецца перанос «конь → эканоміка», напрыклад: *prices will begin to gallop upwards* ‘цэны паскачуць угору’, *galloping inflation* ‘інфляцыя скача галопам’, *to keep inflation in the barn rather than running wild* ‘прытрымаць інфляцыю ў стойле’. Цікава, што ў беларускамоўным інтэрнэт-дыскурсе ўсё часцей з’яўляюцца метафары названай мадэлі, што, безумоўна, сведчыць пра выкарыстанне перакладчыцкай калькі і запазычанне дадзенай мадэлі, якую нельга назваць уласна беларускай: *інфляцыя пайшла ў галоп, скокнула інфляцыя*.

Зааморфныя метафары ў мове, як правіла, выконваюць намінацыйную і ацэначную функцыю і найчасцей маюць лагічна нематываваную структуру, якая ўбірае асацыятыўна замацаваныя за дэнататам прыметы. Да такіх метафар у эканоміцы можна аднесці метафары-калькі з англійскай мовы *быкі, дзікі, мядзведзі, авечкі*, якія выкарыстоўваюцца для намінацыі характару паводзінаў ігракоў на валютнай біржы.

У той жа час некаторыя эканамічныя зааморфныя метафары не маюць нематываванай рэферэнцыі, але заснаваныя на функцыянальна-прагматычным аспекце (рух, стрыманне), у чым набліжаюцца да механістычнай мадэлі, якая была разгледжана вышэй, напрыклад: *Цэнтрабанк Расіі не можа стрымаць інфляцыю*. У дадзеным выпадку складана дакладна акрэсліць межы крыніцы матывацыі.

У межах «Прыроднай» мадэлі неабходна разгледзець квантытатыўна-ацэначныя лексемы з рэферэнцыяй да з’яў прыроды і стыхіі. Асноўнай функцыяй метафар з рэферэнцыяй да «воднай» сферы з’яўляецца характарызацыя дынамічнага характару эканомікі. Характар руху вады ў прыродзе метафарычна пераносіцца на эканамічныя працэсы, утвараючы парадыгму значэнняў, звязаных адносінамі інтэнсіўнасці (перанос «хваля, прыліў → павялічэнне пэўных паказчыкаў»): *на працягу трох кварталаў 2014 года фіксуецца прыток тэрміновых рублёвых дэпазітаў*.

Як сведчаць вынікі выбаркі, невялікая колькасць эканамічных метафар арыентавана на супастаўленне з чалавекам, чалавечым арганізмам. Верагодна, гэта тлумачыцца агульнай тэндэнцыяй пазбягаць пачуццёвых і цялесных вобразаў у апісанні эканамічных з’яў, што можа перашкодзіць рэалізацыі лінгвапрагматычнай устаноўкі аўтара на даставернасць інфармацыі.

Напэўна, адзінай шырока прадстаўленай метафарычнай мадэллю, якая таксама вылучаецца і замежнымі даследчыкамі [6], у дадзенай сферы з’яўляецца мадэль «хваробы → заганы эканомікі»: *Вельмі высокая інфляцыя — гэта агульная хвароба эканомікі. Дэфляцыя — гэта адна з самых страшных хвороб эканомікі. Гісторыя хваробы беларускай інфляцыі. Хранічная хвароба беларускай эканомікі — дэфіцыт знешняга гандлю. Гандаль у рэгіёне быў паралізаваны*.

Найменні фізіялагічных станаў могуць служыць крыніцай наступных метафарычных пераносаў: «фізіялагічная патрэба → эканамічная патрэба, попыт», «сон → застоў», «прабужэнне → аднаўленне эканамічнай актыўнасці». У аснове названых праекцый ляжаць апазіцыі *голад — насычэнне* і *сон — прабужэнне*. Метафары *апетыт, прага, смага, голад* ужываюцца з мэтай апісання попыту, спажывецкіх запатрабаванняў, а таксама прыбытку суб’ектаў эканомікі: *уласніцкія апетыты, імпартавае голад, абуджэнне эканомікі*.

Крыніца матывацыі «Прастора». Заснаваныя на арыентацыйных і анталагічных уяўленнях пра свет, эканамічныя метафары прасторавай падгрупы характарызуюць эканамічныя з’явы ў катэгорыях накіраванасці, меры, інтэнсіўнасці і ацэнкі. Сэнсавы развіццё параметрычнага канцэпту ‘*верх*’ (і метафар з адпаведнай семай) ідзе па двух кірунках — колькасным (высокі ўзровень паказчыкаў, інтэнсіўнасць) і якасным (ацэнка якасці тавараў, паслуг, працэсаў): *інфляцыя вырасла да камічных памераў, рост даверу насельніцтва Беларусі да нацыянальнай валюты, мы арыентуемся на больш высокія стандарты*.

Канцэптуальныя метафары з семамі ‘*ніз*’, ‘*змяншэнне*’, у сваю чаргу, характарызуюць зніжэнне колькасці або якасці тых ці іншых працэсаў і з’яў: *змяншэнне лічбавага разрыву на глабальным узроўні, зніжэнне ста-*

вак. Даволі часта ўжываюцца супрацьпастаўленні канцэптаў у межах адного сказа: *Будаўнічая індустрыя Беларусі перажывала і спады, і ўздымы, і пэўны цяжкасці, але заўсёды выходзіла з крызісаў з новым прадуктам і добрымі паказчыкамі.*

Цікава, што ў кантэксце разглядаемай сферы прасторавыя метафары даволі часта ўжываюцца ў мікракантэксце са словамі з рэферэнцыяй да вялікай неабмежаванай прасторы — сусветны, касмічны, глабальны. У дадзеным выпадку падкрэсліваецца надзённасць той ці іншай праблемы, яе маштабы ва ўмовах эканамічнай сітуацыі.

Крыніца матывацыі «Навука». Аналізуючы эканамічныя метафары ў беларускамоўным інтэрнэт-дыскурсе, мы прыйшлі да высновы, што адной з прадуктыўных крыніц метафарызацыі з’яўляецца навуковы дыкурс. Так, наменклатура і тэрміналогія матэматычных, тэхнічных і іншых навук даволі часта выкарыстоўваецца для намінацыі і характарызацыі эканамічных з’яў: *інтэграванне беларускай эканомікі ў расійскую, прапорцыі нацыянальнай гаспадаркі, дыфузія інавацый, сацыяльная стратыфікацыя. Вялікі працэнт поспеху — унутраныя адчужанні, інтуіцыя сырароба, заснаваныя на вопыце і ведах. Пэўнае ўяўленне пра дабрабыт дае індэкс чалавечага развіцця.*

Прычына прадуктыўнасці навуковай сферы як крыніцы эканамічных метафар — у імкненні зрабіць метафару менш вобразнай, антрапаморфнай, і наблізіць метафарычны па сваёй прыродзе эканамічны дыкурс увагуле і эканамічны тэкст у прыватнасці да вузка-навуковага тэксту, сфармуляваць яго вытачанай і аб’ектыўнай мовай дакладных і тэхнічных навук. Пра гэта ж сведчыць і перавага механістычных і адцягненых прасторавых метафар у разглядаемых тэкстах.

Заключэнне. На аснове сістэматызацыі і аналізу эканамічных метафар у беларускамоўным інтэрнэт-дыскурсе намі былі вылучаны такія крыніцы метафарызацыі, як «Прадмет/механізм», «Прырода/жывая істота», «Прастора» і «Навука». Сярод разгледжаных метафар ёсць як уласна беларускія і агульнамоўныя ўніверсальныя мадэлі, так і метафары-калькі з англамоўнага эканамічнага дыскурсу.

У эканамічным метафарыконе беларускай мовы выяўляецца супярэчнасць метафарычнага характару метадалогіі эканомікі як навукі ўвогуле яе імкненню да аб’ектыўнасці і навуковасці. Менавіта таму ў сферы эканамічнай метафары не зусім дакладна працуе асноўны закон метафарычнага пераносу — тлумачэнне складанага, недаступнага непасрэднаму ўспрымання канкрэтным і адчувальным. Наадварот, перавагу маюць канцэптуальныя і кагнітыўныя метафары.

Для эканамічных метафар характэрна пазбяганне пачуццёвых і цялесных вобразаў, перамяшчэнне фокуса супастаўлення з унутранага свету чалавека (антрапацэнтрычны прынцып) на адцягненыя паняцці — прастора, працэс, навука, што дапамагае рэалізаваць лінгвапрагматычную ўстаноўку аўтараў на аб’ектыўнасць і дакладнасць інфармацыі.

Акрамя фармулёўкі прыватна лінгвістычных і тыпалагічных палажэнняў аналіз метафарычнай лексікі ў тэкстах эканамічнай тэматыкі дазваляе выявіць найбольш актуальныя на дадзеным этапе сацыяльныя і эканамічныя праблемы беларускага грамадства і вызначыць тэндэнцыі іх ацэнкі носьбітамі мовы.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Шиманская О. Ю.* Формирование профессионально-языковых компетенций будущих юристов на основе метафорического моделирования / О. Ю. Шиманская // Труд. Профсоюзы. Общество. 2011. № 3. С. 91–94.
2. *Klamer A.* So What’s an Economic Metaphor // *Natural Images in Economics* ; ed. by P. Mirowski. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. P. 20–52.
3. *Лакофф Д., Джонсон М.* Метафоры, которыми мы живем / пер. с англ., под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. М. : Едиторал УРСС, 2004.
4. *Баранов А. Н., Караулов Ю. Н.* Русская политическая метафора. Материалы к словарю. М. : Институт рус. яз. АН СССР, 1991.
5. *Шыманская В. Ю.* Метафарычная рэпрэзентацыя псіхалагічнай сферы чалавека ў беларускай і англійскай мовах (на матэрыяле субстантываў) : дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.20. Мінск, 2009.
6. *Fuertes Olivera P. A.* Metaphor and translation: a case study in the field of economics // *La traducción: orientaciones lingüísticas y culturales*. Valladolid : University of Valladolid, 1998. P. 79–95.